

ישראל"ל (יש שישים ריבוא אותיות לתורה)

והאות הפרטית בתורה

- א. הקדמה
- ב. מספר האותיות בתורה
- ג. משמעות המספר שישים ריבוא
- ד. האות הפרטית בתורה
- ה. תורה לשמה
- ו. הנטייה האישית בלימוד התורה
- ז. האחריות בלימוד התורה

א. הקדמה

הגמרא במסכת קידושין (ל, א) כותבת:

לפיכך נקראו ראשונים סופרים - שהיו סופרים כל **האותיות** שבתורה, שהיו אומרים: וא"ו ד"גחון" - חציין של אותיות של ספר תורה, "דרש דכש" - חציין של תיבות, "והתגלח" - של פסוקים. "יכרסמנה חזיר מיער" - עי"ן ד"יער" חציין של תהלים, "והוא רחום יכפר עון" - חציו דפסוקים... תנו רבנן: חמשת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה פסוקים הוו פסוקי ספר תורה, יתר עליו תהלים שמונה, חסר ממנו דברי הימים שמונה.

יש לשאול, מדוע אין הגמרא מציינת את מספר האותיות שבתורה, והלא הדגישה הגמרא כי הסופרים נקראים על שם שהיו סופרים את כל **האותיות** שבתורה.

דורשי רשומות דרשו: ישראל"ל, ראשי תיבות - יש שישים ריבוא אותיות לתורה.¹

¹ המקור לדרשה זו הינו בזהר חדש (שיר השירים, תרסא): "עד דסלקין אתוון לשיתין ריבוא, כחושבן שבטיהון דישראל דאינון תריסר וסלקין לשיתין ריבוא. אוף הכי אתוון, כד אתמלו סלקין לשיתין: אלף, בית, גימל... אלין אינון סליקו אתוון לשיתין ריבוא, בגין למהווי שלימו ברזא דאתוון בשייפי כולהו".

ובתרגום הסולם: "עד שהאותיות עולות לשישים ריבוא, כחשבון שבטי ישראל, שהם שנים עשר ועולים לשישים ריבוא. אף האותיות כן, כשהן מתמלאות עולות לשישים: אלף, בית, גימל... אלו הן עולות האותיות לשישים ריבוא, כדי שתהיה שלמות בסוד האותיות בכל האברים".

על דרשה זו יש להקשות, כיוון שבתורה מצאנו רק שלושים ריבוא אותיות² - מדוע לא דרשו ישראל - יש שלושים ריבוא אותיות לתורה, כיצד הגיעו דורשי הרשומות למספר כפול מן המצוי לפנינו ומהי החשיבות של מספר האותיות בתורה, אשר הביאה את חז"ל לדרוש דרשה זו? ננסה לעמוד על משמעותה של דרשה זו ועל השלכותיה.

ב. מספר האותיות בתורה

בימינו אין כל בעיה לעמוד על מספר האותיות המדוייק בתורה, שהרי מופיע הוא בסופו של כל חומש, ויש לשער כי אף בימי חז"ל היה המספר ידוע ומפורסם. אם כן, כיצד ניתן להבין את הדרשה לעיל?

יש שניסו להסביר כי ניתן להבין דרשה זו אף כפשוטה, דהיינו, ניתן למצוא בתורה שש מאות אלף אותיות בעזרת צורות מצורות שונות.

ה"פני יהושע" במסכת קידושין (ל, א, ד"ה "שם גמרא") מבאר דרשה זו בכמה אופנים, לאחר שמעלה הוא את השאלה בה פתחנו:

והואיל ואתא לידי, שנקראו הראשונים סופרים - שהיו סופרים כל אותיות שבתורה, אימא בהו מילתא דהווי קשיא לי כמה שנין: לפי שמצאנו בספרים קדמונים ואחרונים, שמספר כל האותיות שבתורה הם שישים ריבוא, ועל זה רומז ישראל - שנטריקון שלו: יש שישים ריבוא אותיות לתורה... ועמדתי משתומם ומתפלא, לפי חשבון חמישים פסוקים - שיערתי בליבי שלא יהיו אותיות התורה כי אם חצי ערך החשבון המוזכר! עד שראיתי בספר "חסד לאברהם" שהרגיש בזה, וכתב שנמצא דאותיות התורה הן שלושים ואחד ריבוא.

ה"פני יהושע" מביא מבעל "חסד לאברהם" את התירוץ הראשון:

אלא מה שנמצא, שאותיות התורה עולים שישים ריבוא - היינו השבעה ועשרים אותיות האלפא ביתא עם מנצפ"ך במילואיהן ומילוי דמילוי.

המספר בו נקטו הדרשנים (שישים ריבוא) אינו בא לציין את מספר האותיות שבתורה אלא את הגימטריא של האותיות המרכיבות את הא"ב "במילואיהן ומילוי דמילוי" (למשל: ערכה של האות א' במילוי ומילוי דמילוי הוא 266: האות א' מורכבת מהאותיות: אל"ף, למ"ד, פ"א שהגמטריה שלהם היא 266. ערכה של האות ב' הוא 838 וכו'). הסבר זה מעצים את קושייתנו, מה באו חז"ל ללמדנו בדרשה זו? מלבד העובדה שלפי צורת חישוב זו הפער בין המספר אליו הגענו לבין המספר אליו רצינו להגיע רק גדל.

² המספר המדויק הוא 304,805 אותיות.

ההסבר השני שמביא ה"פני יהושע" מבוסס על הגמרא במסכת מגילה (ג, א) :

אמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב: מאי דכתיב (נחמיה ח, ח) :
"ויקראו בספר בתורת ה-להים מפרש ושום שכל ויבינו במקרא"? "ויקראו
בספר בתורת ה-להים" - זה מקרא, "מפרש" - זה תרגום, "ושום שכל" -
אלו הפסוקין, "ויבינו במקרא" - אלו פיסקי טעמים, ואמרי לה: אלו
המסורת.

וכך הוא מסבירו :

דמאחר שמצאנו שמספר האותיות שבתורה ממש הן שלושים ואחד ריבוא,
אם כן שפיר מצינן למימר גם כן שהן שישים ריבוא עם התרגום שנמסר גם
כן בסיני, כדאיתא במדרש ובספרים הקדמונים הרבה מאוד, וביחוד בספר
של"ה בעניין שניים מקרא ואחד תרגום.

אמנם עדיין יש לשאול, מה הצורך בדרשה זו ומה בא מספר זה ללמדנו?

הסבר נוסף שמביא ה"פני יהושע" :

ועוד נראה לי לפרש בעניין יותר מרווח: שכל אות מאותיות התורה יש לה
שתי בחינות קדושות ממש - עניין הכתיבה, שנכתב באצבע -לוהים, ועניין
קדושת הקריאה, שדיבר הקב"ה עם משה. וכדכתיב (תהלים סב, יב) : "אחת
דבר -להים שתיים זו שמעתי", ורואים את הנשמע ושומעים את הנראה.
ואמרינן נמי - יש אם למקרא ויש אם למסורת. וראיה ברורה לדברי שהרי
כל האותיות שבתורה נאצלו מהשם הקדוש הויה ברוך הוא, ולא כשהוא
נכתב הוא נקרא³. ואם כן, כל התורה כיוצא בה הכתיבה לחוד והקריאה
לחוד, ואם כן שפיר מצינן למימר שעולין שישים ריבוא: שלושים ואחד
ריבוא דכתיב ועשרים ותשעה ריבוא דקריין, וכמה אותיות לרוב שאין ניכרין
כלל במבטא ואין בהן אלא בחינת כתיבה כאותיות ו' וא' שבאמצע התיבה
והנחה.

בעל "פרי צדיק" (שמות, ד"ה 'פרשת שמות') מסביר באופן אחר :

שכל אות מחובר מאותיות, כמו ל' ו- מ' הם כ' ו- ו', צ' הוא נ' ו- ו', ש' הוא
שלוש ו', א' ו- ב' הם יודים ובאמצע ו' וכדומה⁴.

³ השם המפורש - נקרא כשם אדנות.

⁴ וכן מופיע בלבוש (אורח חיים לו).

תירוצים אלו, על אף שמקוריים הם⁵, אין הם מדוייקים, ואין הם עונים על השאלות שהעלינו - מה באה דרשה זו ללמדנו ומדוע בחרו חז"ל דווקא במספר זה. על כן נראה לומר, כי אין הדרשה באה למסור לנו מידע טכני על מספר האותיות בתורה, אלא ללמדנו רעיון מחשבתי ואמוני כלשהו. ננסה לעמוד על הרעיון העומד מאחורי דרשת חז"ל זו.

ג. משמעות המספר שישים ריבוא

המספר שישים ריבוא מופיע במספר מקומות מרכזיים, כמספר היוצאים ממצרים, ומובן כי מספר זה הינו בעל משמעות עמוקה ומיוחדת.

הגמרא בברכות (נח, א) כותבת:

תנו רבנן: הרואה אוכלוסי ישראל אומר "ברוך חכם הרזים", שאין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהן דומים זה לזה.

מסביר רש"י (שם):

אוכלוסי - חיל גדול של שישים ריבוא.

חכם הרזים - היודע מה שבלב כל אלו.

יש לשאול, מדוע נקבעה ברכה דווקא על הרואה שישים ריבוא, הלא חכם הרזים יודע מה בליבותם של כל באי עולם, בין אם נתקבצו מעט, בין אם נתקבצו כולם ובין אם לא נתקבצו כלל. הרמב"ן בדרשתו מסביר⁶:

כי הדעת תלויה בפרצוף... וקבלת רבותינו ז"ל כי לא נבראו בשינוי פרצופים - אלא בשישים ריבוא, והמניין הזה כולל כל הדעות ולכן ניתנה תורה במניין הזה. ואמרו: לא היה כדאי לקבל התורה, אלא כדי שתהא מתקבלת בכל הדעות, ולפי שהבורא יתברך יודע דעתן של בריות ויצרי מחשבות הכל - מברכין באוכלוסיא "חכם הרזים".

⁵ עיין בדברי הרב ראובן מרגליות, בפירושו "ניצוצי זוהר" (הוצאת מוסד הרב קוק, עמודים ככו-קכז), הסוקר את כל התרוצים ונשאר ב'צריך עיון'.

עיין במאמרו של ד"ר משה כ"ץ - "יש שישים ריבוא אותיות לתורה - האומנם?" (יתחומין' כא, התשס"א) בפרק "חשבון בעל נְעֻבַד הַלְוִי" (עמוד 556), המביא את תרוצו של ר' יחיאל הורוויץ, בעל "ועבד הלווי", מסבירו ומוכיח כי תרוצו מדוייק לחלוטין.

⁶ תורת ה' תמימה, כתבי הרמב"ן (א, קסא), הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים ה'תשכ"ד.

שישים ריבוא הינו מספר המייצג שלמות, שלמות של כלל הדעות והגוונים הקיימים בישראל בפרט ובעולם בכלל. על כן, כאשר רואה אדם שישים ריבוא מישראל, שישים ריבוא פרצופים שונים - מיוצג לפניו, כביכול, כלל הדעות. אין דעה וזווית הסתכלות שאינה מתגלה ואינה זוכה לייצוג במעמד זה, אולם אין הוא יודע דעתן של הבריות שכנגדו, ועל כן אין הוא מבחין בשלמות שנוצרה לפניו. לעומתו, בורא העולם ודאי יודע את אשר בליבם של כל אלו - ועל כן מברכים "ברוך חכם הרזים", על כך שהוא לבדו מבחין בשלמות זו.⁷

ר' יוסף אלבו, בעל "ספר העיקרים" (א, כ), כותב:

ובעבור זה רצה ה' יתברך שתנתן התורה על ידי משה בפרסום גדול וריבוי עצום משישים ריבוא, שלפי דעת חכמי הקבלה המספר הזה כולל לכל הפרצופים, ואי אפשר שימצא פרסום יותר גדול ממנו, אף על פי שיהיה מספרו יותר גדול.

בעל "אהל יעקב" (שם, ג) מסביר כי אף על פי שאפשר שימצאו יותר משישים ריבוא אנשים, מכל מקום לא יהיה הפרסום גדול יותר:

אף על פי שתמצא הרבה פרצופים בעולם, שזה יש לו פרצוף כך וזה כך, אף על פי כן אי אפשר לך למצוא יותר משישים ריבוא.

אם כן, המספר שישים ריבוא הינו מספר סמלי. הוא מייצג את סך כל הדעות ואת כל צורות ההסתכלות השונות על העולם. יש במספר זה סימליות כפולה: מצד אחד מסמל הוא את כל הדעות כולם, ומצד שני יש בו ביטוי למקום המיוחד שיש לכל פרט ופרט בתוך הכלל.⁸

ד. האות הפרטית בתורה

ה"פני יהושע" במסכת קידושין (ל, א, ד"ה 'שם גמרא') כותב:

ולכך מספר כל ישראל היו שישים ריבוא, כמו אותיות התורה, ושכל אחד מישראל יש לנשמה שלו מצווה אחת ואחיזה באות אחת. ודבר זה כמעט שהוא דבר מוסכם.

⁷ עיין אף בביאורו של הרב קוק לברכה זו, בסידור "עולת ראייה" (א, שפח).

⁸ המהר"ל (גבורות ה', ג, ד"ה 'וראייה') מאריך בהסבר משמעותו של מספר זה:

"וראייה לזה ששלמות ישראל זה המספר (שישים ריבוא) שהרי כשיצאו ממצרים היו שש מאות אלף, וכשנפלו בעגל היו שש מאות אלף, ובפרשת במדבר היו שישים ריבוא, ובפרשת פנחס היו גם כן שש מאות אלף - שמזה נראה כי צורת ישראל ושלמותם שש מאות אלף..."

המהר"ל ממשיך ומסביר כיצד מעיד המספר שישים ריבוא על שלמות אף ב"תפארת ישראל" (מא):

"מספר זה זכרו בכל מקום על ההפלה..."

עיין אף ב"באר הגולה" (עמוד פט).

שישים ריבוא אותיות התורה הינן כנגד שישים ריבוא נשמות בישראל. כל נשמה מישראל מקושרת לאות בתורה, ומאותה אות יונקת היא את כוחה ואת חיותה.

מהי משמעות הדברים? ראשית נבאר מהן אותם שישים ריבוא **אותיות**.

כאשר רעיון מסויים יוצא מן הכוח אל הפועל, כאשר רצון כלשהו יורד לעולם המעשה - התגלותו הינה בצורה מוקטנת, מצומצמת. הביטוי המעשי לעולם לא יהיה כמו הרעיון, ההוצאה מן הכוח אל הפועל פוגמת לעולם בגודלו של הרעיון ובעוצמתו.

על כן, יופיע הביטוי המעשי בעולם בצורה מצומצמת, אולם מאידך אין הוא עוד רעיון מופשט בלבד, אלא מופיע הוא בעולם בצורה גלויה.

כך כותב הרב קוק ב"אורות" (עמוד קלב):

הפסק מוכרח להיות בין תוכן האידיאל המופשט של מגמת הכל ובין המתגלה ממנו בהויה בפועל... כשהאידיאלים הנשגבים, העומדים במצב התוהו, בשורש הנשמה ומקור שאיפותיה - מתגבלים בגבול וגדר ידוע, מיד הם מתקדרים ויורדים מחביון עוזם. הם מקבלים יתרון מעשי ותפיסת יד של פעולה על ידי הגדרתם, אבל הטוהר העליון שהיה להם לפני התגלמותם בגדרם המיוחד חדל מהם.

רצון ה' המתגלה בעולם, אינו מתגלה בצורה שלמה בנקודה אחת, מופיע הוא בצורה מצומצמת. אותיות התורה הינן הגילויים השונים. כל אות הינה גילוי של רצון ה' מזווית אחרת, כל אות מגלה בחינה שונה של הרצון ה-לוהי. סך כל האותיות, שישים ריבוא, מתאחדות ויוצרות גילוי שלם של רצון ה'.

נבאר עתה את קישורם של ישראל לאותיות.

אף ישראל, כתורה, מגלים את רצון ה'.⁹ עם ישראל נברא, נוצר ומתקיים על מנת לגלות את רצון ה' בעולם, כדברי ישעיה (מג, כא): "עם זו יצרתי לי - תהלתי יספרו" - זהו תפקידו של עם ישראל וזוהי זכות קיומו, הרצון ה-לוהי מחייה את עם ישראל.

הרצון ה-לוהי מתגלה בשישים ריבוא אותיות, בחינות וצורות הסתכלות שונות. שורש נשמות ישראל הינו גם כן שישים ריבוא. כל נשמה מישראל מגלה בחינה שונה מרצון ה', והרי היא כאות מאותיות התורה. כלל ישראל מגלים את רצון ה' בשלמות, את כלל אותיות התורה.

תפקידו של כל אחד ואחד מישראל הינו לגלות את רצון ה' בעולם, לגלות את האות ממנה יונקת נשמתו.

⁹ ישראל מגלים את הרצון ה-לוהי אולי אף יותר מהתורה. עיין קהלת רבה (א, א); תנא דבי אליהו (טו); אורות התורה (א, ב).

"שבעים פנים לתורה" (זוהר, בראשית א, לא, ד"ה 'וירא - להים') - הדרך בה מתקשרת התורה לכל אחד איננה אחידה. האופנים והגוונים בהם פונה התורה אל כל אחד מישראל מרובים הם. יש שישים ריבוא אותיות לתורה, שישים ריבוא זויות שונות, בהן ניתן להתחבר אל התורה, בהן מדברת התורה אל ישראל.

לכל אדם ישנה נשמה ייחודית, ועל כן ייחודית היא צורת הסתכלותו על העולם, וכן אף צורת התחברותו לתורה. כל אדם לומד את התורה מתוך נקודת מבט שונה, 'מתוך משקפיים שונות', תוך שמבין הוא הבנות שונות במקצת מקודמיו, ומבין רבדים אחרים בדגשים דקים. אם כן, החיבור הנוצר בין האדם הלומד לתורה, הינו חיבור ייחודי שלא היה עדיין כמותו בעולם, ולא יהיה כמותו. התורה מתגלה בגוון חדש, זהו חידוש שהאדם הלומד חידש - זוהי האות שלו בתורה, צורת החיבור המיוחדת לו עם התורה. כבר בעצם לימודו, כאשר נשמטו מתחברת לתורה בדרכה הייחודית, חידש הוא בתורה, חידש גוון שלא היה קיים ולא היה מופיע בעולם לולא למד.

ישנן שישים ריבוא אותיות, כנגד שישים ריבוא נפשות בישראל, כך שכל נפש המתחברת עם התורה מגלה פן חדש בתורה, הבנה חדשה. כל אדם הלומד תורה, מחדש בעצם לימודו בה, מגלה הוא את "האות שלו בתורה", מחדש בה הבנה ורובד ייחודי.

כך כותב הרב קוק ב"אורות התורה" (ב, א) :

... והנה כל הלומד תורה - הוא מוציא מהכוח אל הפועל את מציאות חכמתה מצד נפשו, ובודאי אינו דומה האור המתחדש מצד חיבור התורה לנפש זו, לאור הנולד מהתחברותה לנפש אחרת. ואם כן, הוא מגדיל התורה ממש בלימודו... ומכל שכן לחדש בתורה, שהוא ודאי הגדלת התורה ממש באור כפול.

ה. תורה לשמה

רבות נכתב על המושג "תורה לשמה". מפורסמים דבריו של ר' חיים מוולוז'ין בספרו "נפש החיים" (ד, א) :

אבל האמת, כי עניין "לשמה" פרוש לשם התורה, והעניין כמו שפירש הרא"ש ז"ל... כל דיבורך ומשאך בדברי תורה יהיה לשם התורה, כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול...

לימוד לשמה איננו לימוד מתוך שיקולים אישיים. לימוד על מנת לקנטר, על מנת להיקרא רבי, על מנת לקבל שכר ואפילו על מנת להתקרב לקב"ה - איננו לימוד לשמה. התורה איננה אמצעי לקידום האדם, אין היא "משרתת" אותו. ההיפך הוא הנכון, הלימוד הינו אמצעי

להגדלת התורה, להופעת רצון ה' בצורה שלמה יותר בעולם. ניתן אף לומר, כי האדם "משרת" את התורה - הלומד לשמה, לומד לשם התורה - לשם הגדלת הופעתה.¹⁰

בהקשר לנושא בו אנו דנים, מעניינים הם דבריו של הבעש"ט (כתר שם טוב, עמוד קמב) :
גם עניין לשמה - לשם האות עצמה.

הרב קוק, בספרו "אורות התורה" (ב,א), מצרף פירושים אלו ומשלבים :

עניין תורה לשמה - לשם התורה... והנה כל הלומד תורה - הוא מוציא מהכוח אל הפועל את מציאות חכמתה מצד נפשו, ובודאי אינו דומה האור המתחדש מצד חיבור התורה לנפש זו, לאור הנולד מהתחברותה לנפש אחרת. ואם כן, הוא מגדיל התורה ממש בלימודו, וכיוון שהקב"ה רוצה שיגדיל תורה, הדרך הישר הוא שילמד האדם מצד אהבתו את האור הגדול, שרוצה ה' יתברך בגילוי מציאותו, שיתגדל יותר ויותר, ומכל שכן לחדש בתורה, שהוא ודאי הגדלת התורה ממש באור כפול.

כאשר לומד האדם תורה על מנת להגדילה, על מנת לגלות את "האות שלו" בתורה - ועל ידי כך להגדיל את התורה עצמה - זהו לימוד לשמה. כאשר לומד האדם מתוך הבנה כי בעצם לימודו בתורה מגלה הוא בה, מחדשה ומאדירה, כאשר לומד אדם על מנת להוסיף את חלקו, את האבן שלו בבניין התורה, הרי לומד הוא תורה לשמה - "לשם התורה", ועליו נאמר במסכת אבות (ו, א) :

כל העוסק בתורה לשמה - זוכה לדברים הרבה, ולא עוד - אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו...

ו. הנטייה האישית בלימוד התורה

לכל אדם ישנה "אות בתורה", אליה מקושרת נשמתו. מובן אם כן מדוע נמשך כל אדם לפן אחר בתורה, למקצוע אחר בה. כך כותב הרב קוק ב"אורות הקודש" (ג, עמוד רכא) :

כל אדם צריך לדעת שקרוי הוא לעבוד על פי אופן ההכרה וההרגשה המיוחדת שלו, על פי שורש נשמתו. ובעולם זה, הכולל עולמים אין ספורות, ימצא את אוצר חייו. אל יבלבלוהו תוכנים שוטפים אל תוכו מעולמות זרים, שאינו קולטם כהוגן, שאינו מוכשר לאגדם יפה בצרור החיים שלו. אלה העולמות ימצאו תיקונם במקומם, אצל המסוגלים לבניינם ושכלולם. אבל הוא צריך לרכז את חייו בעולמותיו הוא...

¹⁰ ודאי שלימוד התורה אף מקדם את האדם, מקרב אותו לקב"ה ומסייע בידו להופיע את נשמתו, אולם אין זו מטרת הלומד לשמה. הלומד לשמה מכוון לשם התורה, להגדילה ולהאדירה. האמת היא, כי הלומד תורה לשמה - זוכה להתקרב לקב"ה הרבה יותר מהלומד על מנת להתקרב.

מוסיף הרב קוק ב"אורות התורה" (ט, א) :

כל אחד צריך לעסוק בעסק שלו, במה שיש לו על זה הכנה. ובייחוד הדבר נהוג בענייני הלימוד, שאף על פי שלפעמים על ידי מאורעות במצב יהיה קשה לאדם להתחזק במה שליבו חפץ, מכל מקום צריך שיהיה אמיץ ולא יעזוב את מה שמכשיר בייחוד את רוחו.

כך כותב הרב קוק על עצמו ב"שמונה קבצים" (ו, א) :

... אני צריך לכרות ולשתות מים מבארי, באר מים חיים, מחלק התורה שבנשמתי, מהאות המיוחדת לי. שכל האותיות שבתורה באות על ידי הצינור הזה אלי, וכל העולם כולו וכל ענייניו מתיחסים אלי על פי זה התוכן...

ז. האחריות בלימוד התורה

על פי דברינו, לכל אדם ישנה "אות בתורה" - הסתכלות חדשה בתורה.

השל"ה (בראשית ה, א) מביא את דברי האר"י :

ובדברי קדשו האר"י ז"ל מצאתי בקונטרס, וזה לשונו: כללות כל הנשמות הם שישים ריבוא, והתורה הוא שורש הנשמות דישראל, ולכן יש כנגדם שישים ריבוא פירושים - אשר כפי כל פירוש מן השישים ריבוא, משם נתהווה שורש נשמת אחד. ולעתיד לבוא, כל אחד ואחד יקרא וידע את התורה כפי הפירוש המגיע בשורשו, אשר על ידו נברא...

לפיכך, אדם שאינו לומד תורה - אינו מחדש את "האות שלו בתורה". אותה אות, אותה הבנה בתורה, לא תתגלה - ההבנה המיוחדת שיכול היה לחדש, לא תתחדש.

כביכול, יחסר מעט בבנין התורה, והתורה לא תושלם, כדברי הרמח"ל בספרו "אדיר במרום" (עמוד עא) :

כי הנה ודאי כל אחד נוטל חלקו בתורה, ונמצא שסיני אינו נשלם אלא כשכל אחד בא לעולם וגילה את חלקו. ואם כן, מי שבא לעולם ולא נשתדל בתורה לגלות חלקו, איך התורה נשלמת?¹¹

¹¹ עיין שם בתשובתו.

אם כן, מוטלת על כל אדם מישראל אחריות עצומה :

א. על האדם להאמין כי יש בכוחו לחדש בתורה, לגלות בה הבנות חדשות ולמצוא את האות שלו בה, כדברי הרב קוק ב"אורות התורה" (יא, ב) :

האיש הישראלי מחוייב להאמין שנשמה -לוהית שרויה בקרבו, שעצמותו כולה היא אות אחת מן התורה. ואות מן התורה היא עולם מלא, ההולך ומתרבה לאין שיעור.¹²

ב. מוטלת על כל אדם מישראל החובה לעמול בתורה, ללמוד וללמד, שכן צריך כל אדם לגלות את "האות שלו בתורה", לחדש את ההבנה שלו בה. זאת, כיוון שאם לא יעשה כך - פוגע הוא, כביכול, בשלמות התורה, פוגע הוא בגילוייה. הסתכלותו והבנתו בתורה, לא יתחדשו אם לא יעמול לגלותם, והרי הוא כמבטל את התורה מכל ישראל.

¹² כן הדבר אף ב"אורות הקודש" (ג, עמוד רז) :

"מי שיש לו נטייה לחסידות, לדבקות -לוהית, לחכמות רוחניות עליונות מופשטות - צריך הוא לדעת שלכך נוצר. ואם ירף מעבודתו העליונה, שרק שרידים יחידים מוכשרים לה, מי זה ימלא את החיסרון הגדול הזה? על כן ישמח בחלקו, ואל ירע בעיניו, ולא יבוז לחלקם של אחרים - אף על פי שהם רחוקים מזה מאוד..."